

MİZAH ANLAYIŞI İLE DİNDARLIĞIN FARKLI GÖRÜNTÜLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA *

Asım YAPICI^a

Yusuf EMRE^b

Öz

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin mizah anlayışları ile dindarlığın farklı görüntüleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinde yürütülen çalışma, basit rastlantısal yöntemle seçilen 577 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamak üzere hazırlanan anket formunda sosyo-demografik değişkenlere dair sorular, Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeği, İçsel Dinî Yönelim Ölçeği ve Dinî Dogmatizm Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca 10'lu likert tipi sorular aracılığıyla katılımcılardan dine önem verme düzeyi, öznel mizah algısı ve öznel dindarlık algısı hususunda kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde bağımsız gruplar t-testi, Pearson Moment korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre mizah anlayışı ile dindarlığın farklı görüntüleri (dinî dogmatizm, içsel dinî yönelim ve dine önem verme düzeyi) arasında negatif yönde, anlamlı ve düşük düzeyde ilişkiler vardır. Mizah anlayışı ile öznel dindarlık algısı arasında ise herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu dört değişken, mizah anlayışı puanlarındaki toplam varyansın %4'ünü açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise dinî dogmatizm değişkeninin mizah anlayışı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu, içsel dinî yönelim, dine önem verme düzeyi ve öznel dindarlık algısı değişkenlerinin ise anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmüştür. Buna göre dindarlık değişkenlerinden sadece dinî dogmatizmin mizah anlayışını yordama hususunda düşük düzeyde bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Ulaşılan bulgular, ilgili alan yazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Psikolojisi, mizah, mizah anlayışı, dinî dogmatizm, içsel dinî yönelim.

* Bu çalışma, "Üniversite öğrencilerinde mizah anlayışı ve dindarlık: Çukurova Üniversitesi örneği" (2019) isimli doktora tezinden üretilmiştir.

^a Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, asim.yapici@asbu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, mr_ysf@hotmail.com

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SENSE OF HUMOR AND DIFFERENT APPEARANCES OF RELIGIOSITY

In this study, the relationships between the sense of humor and different appearances of religiosity among university students is examined. The study designed as a survey method consisted of a total of 577 participants selected by simple random method. Questionnaire on socio-demographic variables, The Multidimensional Sense of Humor Scale, Intrinsic Religious Motivation Scale and Religious Dogmatism Scale were used to collect the data of the study. In addition, through a 10-point likert type questions, participants were asked to evaluate themselves about the importance of religion in their personal life, their self-humor and self-religiosity. Data were analyzed by using independent groups t-test, Pearson Moment correlation analysis and multiple linear regression analysis. According to the results, there are negative, significant and low-level correlations between the sense of humor and different appearances of religiosity (religious dogmatism, intrinsic religious motivation and importance of religion in personal life). No relation was found between the sense of humor and perception self-religiosity. These four variables explained the 4% of the total variance in sense of humor. As the t-test results related to the significance of regression coefficients were investigated, it was found that the variable of religious dogmatism was a significant predictor for the sense of humor while intrinsic religious motivation, importance of religion in personal life and perception self-religiosity were not detected. According to this, it was concluded that only religious dogmatism, among the variability of religiosity, has a low effect on predicting humor. The findings were discussed in the context of the relevant literature.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Günümüzde mizahın önemli bir iletişim aracı haline geldiği söylenebilir. Sohbet ederken, ciddi bir ortam yumuşatılmaya çalışılırken, dikkat çekmek istendiğinde ya da yapılan hatanın telafisi gibi birçok bağlamda mizahî içeriklerden faydalanılmaktadır. Özellikle son yıllarda sosyal medyanın yayılmasıyla hemen her olayın mizah açısından yorumlanması mizaha olan ilginin göstergesi olarak kabul edilebilir. Mizah, insan olmanın doğal sonucu olmasına ve hayatın içinde bu kadar sık deneyimlenmesine karşın, geçmişten bu yana ahlâk felsefesinde ve dinî gelenekte olumsuz özellikler öne çıkarılarak karakterize edilmiştir

(Morreall, 1997, 1999). Sözelimi Platon (çev. 1998), Aristoteles (çev. 2004) ve Hobbes (2007) gibi filozoflar ahlâkî değerlerden yana tavır alarak mizah ve gülmeyi *alay etmeye* indirgemişlerdir. Alaycı gülmenin sakıncaları üzerinde odaklanan bu yaklaşım ile mizah; ahlak bozucu etki, aşağılık şeylere ilgi gösterme vesilesi ve başkasının ayıbını açığa vurma gibi istenmeyen durumlarla ilişkilendirilmiştir. Öte yandan birçok dinî gelenekte ciddiyet vurgusu ön plandadır (James, 2017). Ciddiyete yapılan bu vurgu, kutsal olana verilen önemden beslenmektedir (Morreall, 1999). Dinlerde kutsal olana saygının teşvik edilmesi, aynı zamanda saygı ve ciddiyet değerlerinin hayatın geri kalanına yayılma ihtimalini güçlendirir. Ciddiyet ise mizahın tam karşısında konumlandırıldığında mizah ve dindarlık arasında olumsuz bir ilişki olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. İki olgu arasındaki farklılıklar daha çok göze çarpmasına ve genel algıyı şekillendirmesine rağmen mizah ve dindarlık arasındaki ilişkiler tek taraflı genelleme yapılamayacak kadar çok boyutlu ve karmaşıktır. Zira din ve mizahın başa çıkma konusunda bireye sağladığı destek (Dionigi ve Gremigni, 2012), sosyal ilişkileri geliştirme potansiyeli ve grup uyumunu artırma (Allport, 1961; Semrud-Clikeman ve Glass, 2010) gibi birbirini destekleyen ve ortak amaca hizmet eden yönleri de söz konusudur. Böyle bir arka planda dindarlığın mizah ile ilişkisi daha da ilginç hale gelmektedir. Bu çerçevede araştırmamız “mizah anlayışı ile dinî yaşayışın farklı görüntüleri arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusuna cevap aramaktadır.

A. Teorik Çerçeve

1. Mizah Anlayışı

Her ne kadar sosyal bir ortamdan doğsa ve kişilerarası bir özellik arz etse de mizah aynı zamanda kişisel bir yapıya sahiptir. Söz konusu bireyselliği insanların mizahı farklı ölçüde deneyimlemesiyle izah etmek mümkündür (Jensen, 2009). Nitekim psikologlar mizah konusunda bireysel farklılıkları ifade etmek için mizah anlayışı (sense of humor) terimini kullanmaktadır.

Mizah anlayışı, sözlüklerde bireyin mizahî veya eğlenceli bir şeyi anlama kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Jensen, 2009). Bu tanıma biraz daha detaylandıran Raskin (1998, s. 95) mizah anlayışı denince bireyin mizahı algılama, yorumlama ve sevme kabiliyeti gibi süreçlerin öne çıktığını söyler. Benzer şekilde Thorson ve Powell (1993), mizah anlayışını dünyayı eğlence, komiklik ve esneklik filtresiyle görüntülemenin ve bu perspektiften etkileşim kurmanın bir çeşidi olarak nitelendirmektedir. Eysenck (1972, ss. 16-17) ise bireysel ve sosyal koşulları bütünleştirerek mizah anlayışının üç

farklı anlamından bahseder. Bunlardan ilki çevredeki insanlarla aynı şeylere gülmek, ikincisi kolayca eğlenilebilmek ve çok sık gülmek, üçüncüsü ise komik hikâyeler anlatarak diğer insanları eğlendirebilmektir. Buna göre mizah anlayışına sahip birinin mizahî içerikleri kolayca algılayabilme ve eğlenme amacı ile esprileri yorumlayıp etrafındakilerle paylaşabilme gibi niteliklere sahip olduğu söylenebilir.

Ruch ve Köhler (1998, s. 203) mizah anlayışına mizahî duyarlılık ve espri üretmede bireysel farklılıklar açısından yaklaşmaktadır. Zira onlara göre bazı insanlar alışkanlık olarak mizahı diğerlerine göre daha sık ve yoğun şekilde takdir etme (beğenme, eğlenme) veya insanları güldürme eğilimidir. Bu durum günlük dilde “mizah anlayışı”na sahip olmak şeklinde ifade edilir. Martin (1998, 2000), mizah anlayışına sahip kişileri mizah ile ilgili her türlü tutum, davranış, deneyim ve yeteneklerde (kişilik özelliğinde olduğu gibi) belirli sürekliliği olan bireysel farklılıklara sahip kimseler olarak tanımlar. Çünkü kişiden kişiye farklılık gösteren mizah anlayışı bireyin kişiliğine, dikkat düzeyine ve zekâsına göre değişebilen özellikler taşır (Thorson ve Powell, 1993).

Yapılan tanım ve açıklamalar mizah anlayışının bir veya birkaç yönüne odaklandığı için terimin bir kısmı hakkında fikir verebilmektedir. Mizah anlayışı ile ilgili yapılan çalışmaların artmasıyla, araştırmacılar arasında mizah anlayışının bir yönüne odaklanmak yerine bir dizi farklı yönlerden oluşan çok boyutlu bir kavram olarak ele alma fikri kabul görmeye başlamıştır.

2. Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Mizah Anlayışı

Mizahî bir uyarıyı algılama, yorumlama ve sonrasında bu durumla ilgili tepki verme oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu süreç bilişsel, duygusal, motivasyonel vb. birçok psikik alan dâhilinde gerçekleşir. Dolayısıyla araştırmacılar, konunun daha açık hale gelebilmesi ve mizah anlayışının daha kapsamlı bir şekilde izah edilebilmesi için birçok faktörün dikkate alınması gerektiğinden bahsetmektedir (Kuiper ve Martin, 1998; Martin, 2000; Nevo, Aharonson ve Avigdor, 1998; Ruch ve Hehl, 1998; Thorson ve Powell, 1993).

Birçok araştırmacı mizah anlayışının içeriğini çeşitli unsurlarla ilişkilendirerek onun çok boyutlu doğası hakkında bilgiler vermişlerdir. Söz gelimi Hehl ve Ruch (1985) Eysenck'in (1972) açıklamalarını detaylandırarak mizah anlayışının kişilerin şakaları ve diğer mizahî uyarıları ne derece kavradıkları; niceliksel ve niteliksel olarak mizaha tepki verme şekilleri ve mizahî içerik yaratma yetenekleri ile ilişkili olduğunu

belirtir. Ayrıca mizah anlayışı çeşitli türden şakalar, karikatürler ve diğer esprili materyalleri takdir etme; mizahî içerikleri aktif olarak kullanma derecesi; şakalar veya komik olaylar için hafızada tutma ve mizahı bir baş etme mekanizması olarak kullanma eğilimi gibi etmenlerle ilişkilidir.

Martin (2000, 2003) mizah anlayışının çok boyutlu bir doğaya sahip olduğunu söyler. Mizah anlayışı her şeyden önce sıklıkla gülmek, şakalarla eğlenmek ve duyduğu fıkralara gülme gibi mizahî içeriklerin keyfini çıkarma eğilimi ile ilişkilidir. Ayrıca o, mizah yaratma ve başkalarını eğlendirme gibi alışılmış bir davranış kalıbı ve genel olarak mizaha ve mizah üreten insanlara karşı olumlu yaklaşma gibi bir tutumdur. Mizah anlayışını ifade eden bir diğer boyut olumsuzluk karşısında mizahî bakış açısını sürdürme eğilimi gibi başa çıkma mekanizması olarak kullanılmasıdır. Son olarak mizah anlayışı, bireyin kendi eksiklik ve zaafı karşılarında gülüp geçebilmesi gibi mizahî perspektife sahip olmayla ilişkilidir.

Mizah anlayışının çok boyutlu yapısını uygulamalı olarak inceleyen Thorson ve Powell (1993) Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeği'ni (Multidimensional Sense of Humor Scale) geliştirme ve uygulama aşamasında çeşitli boyutlardan bahsetmiştir. Araştırmacılara göre mizah anlayışı için merkezî öneme sahip boyutlar şunlardır: Mizah üretimi ya da bu konuda yaratıcılık; sosyal hedeflere ulaşmak için mizahı kullanabilme, mizahın kişisel olarak tanınması, kişisel hataların ve hayattaki tuhaflıkların mizahî olarak algılanması; mizahın uyum sağlama mekanizması olarak kullanılması ve sorunlara gülebilmek (Thorson ve Powell, 1991, s. 701). Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeğinin “mizah üretme ve bunu sosyal amaçlar için kullanma”, “mizahı başa çıkma yöntemi olarak kullanma”, “mizah üreten kişilere karşı tutum” ve “mizahı takdir etme” olmak üzere dört alt boyutu vardır.

i) Mizah üretme ve bunu sosyal amaçlar için kullanma: Bu özellik kişinin kendisini mizahî bir karakter olarak tanımlamasıyla ve mizahla ilgilenme derecesiyle ilgilidir. Birey mizah üretme hususunda doğal (içten gelen) ya da sosyal motivasyonlara sahiptir. Bu boyut aynı zamanda bireyin mizah yaratma yeteneğini ifade eder. Zira yeteneği ya da yatkınlığı olmayan kişiler isteseler de mizah üretme konusunda başarılı olamazlar. Bunda kişilik özellikleri etkili olabildiği gibi esnek düşünebilme ve zekâ söz konusu farklılığa neden olabilmektedir. Okunan ya da dinlenen fıkra ve esprileri hafızada tutup yeri ve bağlamı geldiğinde ustaca anlatabilme, yaşamın tuhaflıklarını esprili bir dille ifade edebilme ve bunu sosyal ortamda farklı amaçlar için sıklıkla kullanma bu boyutu tanımlayan ifadelerdir (José,

Parreira, Thorson ve Allwardt, 2007).

ii) Başa çıkma olarak mizah: Bu boyut bireyin mizahı zor durumlarda uyum sağlayıcı olarak ve stresli durumlarda başa çıkma mekanizması olarak kullanma alışkanlığıyla ilgilidir. Başa çıkma olarak mizah, mizah anlayışının en önemli ve işlevsel boyutlarından biridir. Söz gelimi, kara mizah kriz durumlara karşı mükemmel bir cevap olabilir. Zira kişi bu sayede sorunun gerçek anlamını kavrayıp mizahı başa çıkma yöntemi olarak kullanma imkânına sahip olur. Ayrıca mizahın sosyal ilişkilerde iletişim problemlerini telafi etme ve stresli durumları azaltma işlevleri, başa çıkma hususunda en sık kullanıldığı alanlardır (José ve diğerleri, 2007; Thorson ve Powell, 1993).

iii) Mizah üreten kişilere karşı tutum: Mizah üreten insanlara yönelik tutumlar, mizahın kendisine yönelik tutumlarla yakından ilişkilidir. “Ahmet’ten nefret ediyorum.” ya da “Şaka yapan insanlar beni gerçekten çileden çıkarıyor” diyen birinin bu sözleri, mizahı ve mizaha yatkın kişileri nasıl algıladığına yönelik ipuçları verir. Ancak bu durum bireyin mizah anlayışının yapısal durumunun, toplumsal bağlamdan etkilenmeyeceği anlamına gelmez. “Başkaları yüzünden şakaları sevmiyorum.” ya da “Sulu şakalardan hoşlanmıyorum.” diyen kişi yine de mizaha ve mizahî insanlara genel olarak çok olumlu bir bakış açısına sahip olabilir. Dolayısıyla bu boyut kişilerin genel olarak mizaha ve mizah üreten kişilere olan olumlu ya da olumsuz bakış açılarını ifade eder (Thorson ve Powell, 1993, ss. 13-14).

iv) Mizahı takdir etme: Kısaca bireylerin mizah yapan kişilere ve mizaha yönelik beğenilerini ifade eden boyuttur. Bu boyut mizahçılara ve çeşitli mizahî içeriklere gösterilen tutumla ilişkilidir ve kişilerin mizahla eğlenebildiğini ifade eder. Mizahın ve mizahçıların takdir edilmesi yani beğenilmesi, sosyal bağlam ve beğenilen mizah türlerine göre değişkenlik gösterebilmektedir (José ve diğerleri, 2007, s. 597).

3. Mizah ve Din

Capps (2006, s. 437) mizah ve din ilişkisini “aynı evi paylaşan uyumsuz çift” benzetmesiyle açıklar. Bu benzetmeye göre ev, insan doğasıdır. Söz konusu evde yani insan doğasında mizah da din de kendisine yer bulur. Aynı ortamı paylaşmalarına rağmen bu çift bambaşka ve uyumsuz özelliklere sahiptir. Ortak yönleri olsa da karşıt yönlerinin çok daha ağır basması, ilişkilerinin genellikle sorunlu olmasına neden olmaktadır. Saroglou’na (2014, s. 640) göre ise mizah ve din, “birlikte yaşamaya zorlanan rekabetçi komşular” gibidirler. Onlar ne iyi arkadaş olabilirler ne de ebedi düşmandırlar. Aralarındaki bağ çoğunlukla kararsız ilişkilerden oluşur.

Mizah ve din anlayışı arasındaki ikircikli etkileşimin daha iyi

anlaşılabilmesi için mizah ve din anlayışının birbirleriyle uyuşan ve uyuşmayan yönlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra ahlâkî ilkeler koyan ve insanlardan bu ilkelere uygun bir yaşam sürmesini bekleyen din ile mizahın ahlâkî anlayışı paranteze alan, gölgeleyen ya da zaman zaman hiçe sayan yönleri, mizah–din ilişkisi hususunda dikkate alınması gereken bir diğer konudur.

4. Yapısal-Fonksiyonel Açından Mizah ve Din İlişkisi

Araştırmacılar mizah ve din arasındaki karmaşık ilişkiyi anlaşılır hale getirme adına mizahın doğası gereği sahip olduğu özellikleri ve onunla yakın ilişkili olan ya da olumsuz ilişki gösteren kavramları din ve dindarlığın özellikleriyle karşılaştırmışlardır (Capps, 2006; Collicutt ve Grayb, 2012; Saroglou, 2002a).

Saroglou ve Jaspard (2001), tüm dinler olmasa bile birçok dinin mizaha karşı temkinli tavır almasını gerekçe göstererek, mizahın din anlayışından olumsuz etkilenebileceğini savunmuştur. Aslında bu görüşü temellendirebilecek pek çok unsurdan bahsedilebilir. Söz gelimi mizahın uyumsuzluğu algılamayla ortaya çıkması, kontrolsüzlüğe neden olabilmesi, belirsizlikten ve anlam bozumundan beslenmesi, saldırgan ve müstehcen içerik taşıyabilmesi vb. birçok özelliği dinin doğası ile uyuşmamaktadır (Saroglou, 2002a). Bunları beş başlık altında kategorize etmek mümkündür.

a. Belirsizliğe karşı anlam arayışı

Mizah genellikle belirsizlikten ve saçma olandan beslenir. Kanıksanmış fikirlere meydan okur, onları bambaşka açılardan yorumlayarak uyumsuzluk üretir ve yaşamın anlamlılığına dair şüphe getirir (Saroglou, 2002a, s. 179). Mizah yapan biri tutarsızlıklarla eğlenerek anlamsız ve kurlsız bir dünyanın tadını çıkarır. Bu görüş dinin sunduğu anlamlı hayat düşüncesiyle çelişir (Capps, 2006). Anlam arayışı belirsizliğin azalması adına ortaya konan bir çaba olarak değerlendirilebilir. İnsan hayatına anlam kazandıran din, özellikle anlaşılması zor konulara anlam atfederek onları anlaşılır kılar (Bahadır, 2002). Dolayısıyla anlamsızlığa kapı aralayan mizahın bu yönü din tarafından tehdit olarak algılanır (Collicutt ve Grayb, 2012, s. 770). Mizah ve dinin bakış açılarında da farklılıklar vardır. Söz gelimi mizah, olaylardaki tutarsızlığı görmeye çalışırken, din nihai uyumu görür (Allport, 1961, s. 301). Belirsizlik mizah adına uygun bir ortamdır; ancak belirsizlikler insanların kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olur. Buna göre kişiyi dine yönlendiren motivasyonlardan biri olarak anlam arayışının, güven ihtiyacıyla ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim birçok ampirik araştırma dindarlık ile güven ve gelenek değerleri arasında pozitif

ilişki olduğunu göstermektedir (Emre ve Yapıcı, 2015; Schwartz ve Huismans, 1995). Din, hayata anlam sunarak ve belirsiz olanı belirli hale getirerek güven telkin eder. Dolayısıyla tutarsızlık, belirsizlik ve saçma durumlardan eğlence çıkarma fikrinin din tarafından teşvik edilmeyeceği sonucuna varılabilir.

b. Oyuna karşı ciddiyet

Belirsizliğin yanı sıra oyun bağlamı mizah için, son derece önemlidir. Bir anlatının ya da şakanın mizahî anlam taşıyabilmesi için onun oyun bağlamının karakteristiği olan, uyumsuz ama güvenli ve eğlenceli bir çerçevede gerçekleşmesi gerekir (Suls, 1983). Anlatılan fıkranın ya da yapılan şakanın hem sıra dışı bir özellik göstermesi, hem de bunun etraftaki kişileri tehdit etmeyecek ve onları eğlendirecek içeriğe sahip olması gerekir. Bununla birlikte mizah ile oyun arasında çok sayıda ortak yönden bahsedilebilir. Söz gelimi ikisi de eğlence amaçlı yapılır. Amaç günlük rutinin dışına çıkıp gerçeklik yükünden sıyrılarak rahatlamaktır. Mizahın oyun ile paylaştığı bir diğer özellik, gerçekliği paranteze almadır (Rappoport, 2005). Zira birey geçici bir süre ahlâklı olma çabası taşımaz, kendini sosyal normlar ve nezaket kurallarına dikkat etmek zorunda hissetmez. Yani mizah ciddiyetin katı kurallarından uzakta, kişilerin kendilerini nispeten özgür hissedebileceği küçük fanuslar üretir. Bir diğer ortak özellik ise ikisinde de hayal gücünün ön planda olmasıdır. Kurallar paranteze alındığı için onun yerine hayal gücü anlam verici rol üstlenir (Shepard, 2014). Ayrıca hem mizah hem de oyun kendiliğinden gerçekleşir. Amaç keyif almak olduğu için belirli bir günü, saati ve programı yoktur. Buna göre oyunun ima ettiği şeylerin tamamına yakınının din ile çelişkili olduğu söylenebilir. Çünkü, her şeyden önce dinin ciddi perspektife daha yakın olması (Morreall, 1999) mizahın ciddiyetsiz yapısı ile çelişir. Yaşamın düzeni ve davranışların ahlâkî seviyeyi koruması belli bir ciddiyetle mümkün olur. Dinlerde “meşgul olmanın” önemi sıklıkla vurgulanır. Ayrıca din gerçeklikle bağlantılı olma konusunda özellikle hassastır (Saroglou, 2002b). Oysa mizah gerçeklerden ziyade kurguyla daha uyumludur (Capps, 2006, s. 433). Mizahın eğlence dışında herhangi bir amacının olmaması din tarafından faydasız, gereksiz ve boş iş olarak algılanmasına neden olabilir. Diğer taraftan mizah dinin ciddi bağlamda anlamlı hale gelen rutin, ritüel ve ibadetlerine zarar verebilir. Buna bağlı olarak İslam özelinde namaz kılarken gülmek namazın geçersiz sayılmasına neden olur. Çünkü deneyimler aynı anda hem ciddi hem ciddiyetsiz olamaz. Rahatsız edici olaylar hakkında farklı zaman dilimlerinde şaka yapabilir ve dua edebiliriz, ama aynı zamanda (Allport, 1961) bunu tecrübe etmek mümkün olamaz. Zira böyle bir durumda ikisinden birinin

etkisi bozulacaktır.

c. Yeniliğe açıklığa karşı muhafazakâr tutum

Yeniliğe açıklık mizahın üretilebilmesi açısından önemli bir tutumdur. Her şeye olağan yönüyle bakmak, içindeki kalıplardan çıkmamak uyumsuzluğu keşfetmeyi engeller. Bu açıdan farklı bakış açısından yaklaşmak, olanı bambaşka bağlamlara yerleştirebilmek ya da değişik yorumlar getirebilmek mizahî tutumun dinamikleri adına önem taşır. Mizahın bu yapısı ile yeni, karmaşık, farklı ve belirsiz olandan uzak durma ve genelleşmiş belirsizlik korkusuyla tanımlanan muhafazakârlık arasında yapısal bir ayrışma söz konusudur (Saroglou, 2002b). Dindarlık ile muhafazakârlığın bağlantılı olduğu (Kayıklık ve Yapıcı, 2005) göz önüne alınırsa mizahın yeniliğe açıklık özelliği ile de çeliştiği söylenebilir. Muhafazakârlıkta güven ihtiyacı ön plandadır ve söz konusu ihtiyacı karşılamak değişime ve yeniliğe kapalı olmak ile sağlanır. Dinî inanç ile birlikte ortaya çıkabilen bir başka sonuç ise düşüncelerin katılaşması, dogmatik düşüncenin artması ve bilişsel kapalılığın ortaya çıkmasıdır. Bununla ilgili olarak Saroglou (2002b, s. 194) son yıllarda açık fikirlilik ile din arasında pozitif ilişki gösteren herhangi bir çalışmaya rastlamadığını belirtmektedir.

d. Kontrol kaybına karşı özdenetim

Gülme ve özellikle kahkaha ile insanlar sıklıkla kontrol kaybını deneyimler. Bireyler genelde isteseler de kontrollü gülemezler. Zira öyle yaparlarsa bu doğal bir gülme olmaz. Böyle bakıldığında gülmenin doğasında kontrolsüzlüğün söz konusu olduğu söylenebilir. Özellikle mizahın duygu ile paylaştığı yönü onu kontrol dışı olma ile karşı karşıya getirir. Başka bir ifadeyle bir espri yapıldığında uyumsuzluğun fark edilmesi ya da sürprizin anlaşılmasından sonra ortaya çıkan yoğun heyecan bireyi kontrol dışı bırakabilir. Nitekim felsefî geleneğin tamamında duyguların yoğunlaşması, öz kontrolü yitirme deneyimi olarak görülmüştür (Saroglou, 2002b, s. 200). Buna karşılık dinin özdenetim konusunda hassas olduğu söylenebilir. Din açısından inananların dengeli ve öz kontrolünü sağlamış olması önemlidir. Buna göre bir kimsenin kahkaha patlaması gibi bir deneyim yaşamasının din tarafından makul karşılanmayacağı sonucuna varılabilir (Saroglou, 2002b). Zira din aşırılığın sakıncalarını vurgular.

Diğer taraftan sosyal grup düzeyinde kontrolün kaybedilmesi otorite açısından büyük bir tehdide dönüşebilir. Tarihsel süreçte mizahın, özellikle hiciv türünün, (genellikle saçma hale getirerek) otoriteyi yıkmamanın bir yolu olabileceği birçok kez tecrübe edilmiştir (Collicutt ve Grayb, 2012). Bu

yönüyle mizah otorite konumundaki kişi ve kurumların karşısında tehdit edici bir potansiyel taşımaktadır. Dolayısıyla mizahın söz konusu potansiyeli, özellikle kurumsallaşmış ve toplum üzerinde mutlak hâkimiyet sağlamak isteyen dinî otorite adına tehdit olarak görülebilir.

e. Üstünlük, saldırganlık ve müstehcen içeriğe karşı değerler ve edep anlayışı

Mizahın içeriklerine bakıldığında üstünlük duygusu, saldırganlık ve müstehcenlik temasının yaygınlığı göze çarpar. Söz konusu temalar hem sosyal ve ahlâkî anlamda hem de dinî açıdan sınırlama getirilen konulardır. Freud'a (2003) göre sınırlandırılan ve yasaklanan konular mizahın meşrulaştırma gücünden faydalanarak gün yüzüne çıkma fırsatı bulur. Mizah bağlamı söz konusu üç konunun da toplumda ifade edilebilir hale gelmesini kolaylaştırır.

Üstünlük kuramına göre gülme nispeten zayıf insanlar üzerindeki üstünlük duygularının bir ifadesidir. Buna göre kendini daha üstün gören kişiler yanılğı içindeki kişilere gülmekten zevk alır (Morreall, 1997). Feinberg'e (2004) göre bu durum, kişinin benzer tecrübeleriyle kıyaslayıp kendini aynı yanılğıda olmadığını görmesiyle duyduğu zevki ifade eder. Üstünlük duygusuyla gülen kişi kendini etrafındakilerin üstünde tutar (Collicutt ve Grayb, 2012) ve bu tür gülme kendi içinde bir aşağılama ve kötöleme içerir. Gülmenin üstünlük duygusu ile motive edilen bu yönünün din tarafından hoş görülmesi beklenemez. Kutsal metinlerde mizah açısından en sık tekrar edilen konulardan biri alay ve aşağılama anlamına gelen gülmenin eleştirilmesidir. Zira, sosyal düzeni sağlamak adına aşağılayıcı, alay içerikli ve onur kırıcı gülmenin sınırlandırılması önemlidir.

Öte yandan mizahî içeriklerin büyük bir kısmında saldırgan öğelerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu saldırgan öğeler amaç, niyet ve bağlama göre farklı anlamlara gelebilir. Kimi hoşgörü ile karşılanıp tatlıya bağlanır kimi ise tek taraflı eğlenceye dönüşüp mizahın nesnesi konumundaki kişileri zor durumda bırakabilir. Özellikle alay söz konusu olduğunda kişi, düşünce ya da kutsalın değersizleştirilmesi ve aşağılanması kaçınılmaz olur. Kişilerarası ilişkilerin düzenini önemseyen dinî anlayışların böyle bir sonucu kabullenmesi mümkün değildir. Çünkü dinler, doğrudan ya da dolaylı her türlü düşmanlık ve saldırganlık eğilimini yasaklar (Capps, 2006; Saroglou, 2004). Saldırganlık karşısında din, affetme ve hoşgörü gibi değerlerin önemine vurgu yapar (Saroglou, 2002b) ve inananların bu konuda değerlerden yana tavır almasını bekler.

Mizahın bir diğer önemli bileşeni müstehcen içeriktir. Birçok kültür ve

gelenekte tabulaştırılan konular arasında olan cinsellik, mizah kanalıyla kendisini ifade imkânı bulduğu için mizahın yaygın ve popüler içeriklerinden olagelmıştır. Dinin mizahta cinsel içeriğe karşı olduğu yönünde bir kanıt ortaya koymak kolay değildir. Çünkü bu konudaki baskı daha ziyade toplumsal normlar tarafından sağlanır (Saroglou, 2002b, s. 205). Bu bağlamda dinin daha ziyade toplum içinde edepli olmayı vurguladığını söylemek mümkündür. Sonuç olarak mizahın üstünlük, saldırganlık ve müstehcen içeriğe sahip olan yönünün dinin ahlâkî konulardaki idealleri, kuralları ve edep anlayışı ile uyuşmadığı söylenebilir.

5. Olumlu ilişkiler

Mizah ve din arasındaki yapısal farklılıklar ön planda olsa da iki olgunun paylaştığı ortak amaç ve hedefler de vardır. Özellikle olumlu mizah olarak ifade edilen mizahın sosyal ilişkileri geliştirme potansiyeli bu konuda verilebilecek ilk örneklerdendir. Sosyal etkileşimin esnek bir aracı olarak mizah, kişilerarası ilişkilere katkı sağlama, grup uyumunu artırma ve olası gerginlikleri giderme gibi birçok işleve sahiptir (Semrud-Clikeman ve Glass, 2010, s. 197). Mizahın söz konusu fonksiyonu ile dinlerin kişilerarası etkileşim ve toplumsal düzen konusundaki iyileştirme çabasının ortak amaca hizmet ettiği söylenebilir.

Diğer taraftan mizah, tehdit edici olmayan masum saldırılarla mizahın nesnesi konumundaki kişilerin hoşgörü tutumunu geliştirdiği söylenebilir. Bu bağlamda mizah hoşgörü, hoşgörü ise mizahı besler, geliştirir ve daha önemlisi anlamlı kılar. Hoşgörünün olmadığı bir bağlamda masum sayılabilecek şaka ve espriler dahi mizah anlamı dışında değerlendirilebilir. Bu yüzden mizah ile arası iyi olan veya mizahı seven kişilerin hoşgörü konusunda belirli bir olgunluğa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu olgunluk düzeyinin dinler açısından da bireysel tekâmülün bir parçası olarak değerlendirileceği öngörülebilir. Özellikle tasavvuf gibi ekoller bireysel tekâmüle özel anlam atfetmiş, bu konuda çeşitli teknikler geliştirmişlerdir (Kayıklık, 2011).

Mizahın başa çıkma konusunda bireye sağladığı destek de din ile paylaştığı bir diğer ortak yöndür. Bilindiği gibi mizah stresle ve zor durumlarla başa çıkmanın bir yolu olarak işlev görebilir. Mizah bilişsel ve duygusal kayma ya da durumun yeniden yapılandırılması aracılığıyla algılanan tehdidi azaltır ve rahatlama sağlayabilir (Dionigi ve Gremigni, 2012). Hem mizah hem de din rutin çerçeveden çıkarak hayatın sıkıntılarına yeni bir ışık tutabilir. Sorunlara mizahî bir perspektifle bakabilmek, onları küçük bir sonuç olarak görmeyi sağlar (Allport, 1961, s. 301). Bu sayede

anlam ve önemi abartılarak büyük bir problem gibi algılanan durumların aslında o kadar da önemli olmadığı fark edilebilir. Benzer bir şekilde dinî içerikler de kişinin anlam veremediği ve çıkmaza girdiği durumlarda alternatif anlamlar sunarak dinî öğelerin güdümlediği bir başa çıkma ile bireyin psikolojisine katkı sağlayabilir (Pargament, 1997). Her iki durumda da yeni bir bakış açısı ortaya çıkar ve birey bu sayede sorunlarla daha etkin mücadele edebilir.

Sonuç olarak din ve mizah arasında yapısal-fonksiyonel farklılıklar olduğu gibi onların ortak yön ve hedeflere de sahip olduğu görülmektedir. İki olgu arasındaki söz konusu ilişkiler tek taraflı genelleme yapılamayacak kadar çok boyutlu ve karmaşıktır. Bu durum dindarlık ile mizah ilişkisini daha da ilginç hale getirmektedir. “Dindar olmak mizahta farklı davranmaya neden olabilir mi” ya da tersinden “mizah ve eğlence deneyimleri kişilerin dinî tutum ve davranışları üzerinde herhangi bir etkiye sahip olabilir mi?” (Saroglou, 2014, s. 639) gibi sorular aynı zamanda araştırmanın temel problemini ifade etmektedir.

B. Yöntem

1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin mizah anlayışı ile dinî yaşayışın farklı görüntüleri arasında anlamlılık seviyesine ulaşan herhangi bir ilişki olup olmadığını, varsa ne yönde olduğunu tespit etmekten ibarettir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki soruya cevap aranmış ve hipotezler sınanmıştır:

S1: Dindarlığın farklı boyutları mizah anlayışını ve öznel mizah algısını yordamakta mıdır?

H1: Öğrencilerin mizah anlayışı ile a) içsel dinî yönelimleri arasında pozitif; b) dinî dogmatizm düzeyleri arasındaysa negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Öğrencilerin mizah anlayışı ile a) dine önem verme düzeyleri ve b) öznel dindarlık algıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H3: Öznel mizah algısı ile dindarlık değişkenlerinden a) dine önem verme, b) öznel dindarlık algısı, c) içsel dinî yönelim ve d) dinî dogmatizm arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir ilişki yoktur.

2. Katılımcılar

Katılımcılar Çukurova Üniversitesi’nde öğrenim gören 577 öğrenciden oluşturmaktadır. Bunların 325’i (%56.3) kadın, 252’si (%43.7) erkektir. Örneklemen yaş aralığı 18-38’dir. Yaş ortalaması 21.40 olup, standart

sapması 2.26'dır. Katılımcıların eğitim gördüğü fakülteler yoğunluk açısından sırasıyla Eğitim Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Hukuk Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mimarlık-Mühendislik Fakültesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İletişim Fakültesi, BESYO, MYO, Ziraat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi şeklindedir.

3. Veri Toplama Araçları

Anket formunun ilk bölümünde *cinsiyet, yaş, fakülte* gibi demografik değişkenlere ait sorular bulunmaktadır. Demografik değişkenlerin ardından *özel mizah algısı* hakkında veri elde etmek için katılımcılara “Kendinizi mizah yeteneği açısından ne düzeyde değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve kendilerinden 1 (Hiç yetenekli değilim) ile 10 (Çok yetenekliyim) arası derecelendirmeleri istenmiştir. Ayrıca “Gündelik hayatınızda din sizin için ne kadar önemlidir?” (1/Hiç önemli değil -10/Çok önemli) ve “Kendinizi ne kadar dindar hissediyorsunuz?” (1/Hiç -10/Çok) sorularıyla öğrencilerin *dine önem verme düzeyleri* ve *özel dindarlık algıları* tespiti çalışılmıştır.

Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeği: Thorson ve Powell (1993) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçeye uyarlanması Aslan ve diğerleri (1996) tarafından yapılarak “Mizah Duygusunun Depresyon ve Kişilikle İlişkisi” adlı makalede kullanılmıştır. Daha sonra Aslan ve diğerleri (1999) “Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeği: Faktör Yapısı, Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması” başlıklı çalışma ile ölçeğin güvenirlik, geçerlik ve faktör yapısını ele almışlardır. Bu çalışmada araştırmacılar, ölçeğin iç tutarlılığını Cronbach alfa katsayısı ile incelemiş, birinci uygulamada 0.81, ikincide ise 0.87 olarak bulmuşlardır. Ölçeğin madde bırakma korelasyon katsayıları birinci uygulamada 0.79-0.82 arasında, ikinci uygulamada 0.86-0.88 arasında değiştiği belirtilmiştir. Testi, üç hafta arayla 68 katılımcıya ikinci kez uygulanmış ve test-tekrar test güvenirliği Pearson Momentler Çarpımı yoluyla hesaplanmıştır. Buna göre ölçeğin toplam puan korelasyonu $r=0.85$, $p<0.001$ bulunmuştur. ÇBMDÖ'nün faktör analizi ana bileşenler yöntemine göre yapılmış ve toplam varyantın %64.4'ünü açıklayabilen ve özdeğeri 1'in üzerinde olan yedi faktör elde edilmiştir. Scree testine göre bunların dört faktöre indirgenebileceği görülmüş, veriler yeni bir analizle dört faktörlü çözüme zorlanmıştır. 24 maddeden oluşan anketin “Birine komedyen denmesi, onun için onur kırıcı bir durumdur” şeklinde ifade edilen 18. maddesi ölçeğin dört temel faktörü içine girmediğinden dolayı ölçekten çıkarılmıştır (Aslan ve diğerleri, 1999). Katılımcılar, ölçeğin revize edilmiş haliyle toplam 23 ifadeyi okuduktan sonra her birini, (1) “bana hiç uygun

değil”den (5) “bana tamamıyla uygun” arasında değişen 5’li likert tarzda yanıtlamışlardır. Ölçeğin olumsuz ifadeler içeren maddeleri tersten, 5-1 olarak puanlanmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 23, en yüksek puan 115, ortalama puan 69’dur. Araştırmamızda ölçeğin güvenirliğini test etmek amacıyla Cronbach’s alpha katsayısına bakılmış; alpha katsayısının .89 olduğu tespit edilmiştir.

Ölçeğin ismi “Çok Boyutlu Mizah Duygusu” (Aslan ve diğerleri, 1999) olarak Türkçe’ye kazandırılmış olmasına karşın “sense of humor” ifadesinin “mizah anlayışı” olarak çevrildiğinde anlatılmak isteneni daha iyi karşılayacağı düşünüldüğü için çalışmamızda “mizah duygusu” yerine “mizah anlayışı” ifadesi kullanılmıştır.

İçsel Dinî Yönelim Ölçeği: Hoge (1972) tarafından geliştirilen *İçsel Dinî Yönelim Ölçeği*, Karaca (2000, ss. 290-295) tarafından Türkçe’ye uyarlanmış, daha sonra Karaca (2001, s. 199) tarafından “Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu” adlı makalede yeniden güvenirlik ve geçerlik analizine tabii tutulmuştur. Bu çalışmada ölçeğin içsel tutarlılığı .85, güvenirlik katsayısının ise .76 olduğu tespit edilmiştir. 10 maddeden oluşan ölçeğin ilk 7 maddesi pozitif, sonraki 3 maddesi ise negatif cümle yapısına sahiptir. Ölçekte 5’li likert formatı kullanılmış ve puanlamada olumsuz cümle yapısıyla ifade edilen 3 maddenin puanları ters çevrilmiştir. İçsel Dinî Yönelim Ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 10 en yüksek puan 50, ortalama puan ise 30’dur. Çalışmamızda ölçeğin güvenirliğini test etmek amacıyla bakılan Cronbach’s alpha katsayısının .89 olduğu tespit edilmiştir.

Dinî Dogmatizm Ölçeği: Rokeach (1960) ve Kağıtçıbaşı’na (1973) dayanarak Yapıcı (2002, 2004; Yapıcı ve Zengin, 2003) tarafından geliştirilen ve uygulanan *Dinî Dogmatizm Ölçeği*’nin özgün formu, ilk etapta 22 madde olarak hazırlanmıştır. Yapıcı (2002), ölçeği daha homojen hale getirmek için önce 2. ve 6. daha sonra ise 10, 14, 17 ve 18. maddeleri ölçekten çıkarmış ve yaptığı faktör analizi sonucunda 16 maddelik ve tek faktörden oluşan bir ölçek ortaya çıkarmıştır. Bu 16 madde; “kesinlikle katılmıyorum” (1), “katılmıyorum” (2), “katılıyorum” (3) ve “tamamen katılıyorum” (4) biçiminde kodlanıp puanlanmaktadır. Buna göre ölçekten alınabilecek en düşük puan 16, en yüksek puan ise 64’tür. Ortalama puan ise 39.30’dur. Ortalama puanın üzerine çıkan dindarlıklarının dogmatik bir görüntü arz ettiği varsayılmaktadır. Yapıcı (2002, ss. 115-116), güvenirlik analizi içinse ölçeğin iç tutarlılık katsayısını (Cronbach’s alpha) .91 olarak tespit etmiştir. Araştırmacı daha sonra yarıya bölme tekniği ile ölçeğin iki yarısının

birbiriyle korelasyonuna bakmış, ölçeğin birinci ve ikinci kısmı ($r = .78$) arasında $p < .01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık (Cronbach's alpha) katsayısını .88 olarak bulmuştur.

4. İşlem

Örneklem basit rastlantısal yöntemle seçilmiş, uygulama verileri anket tekniği ile toplanmıştır. Anket formları gönüllülük esasına dayalı olarak dağıtılmış, katılımcılara anket verilerinin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir.

Hazırlanan 650 anket formundan 44'ü doldurulmama ve geri gelmeme, 29'u ise eksik ve hatalı doldurma gibi nedenlerden dolayı değerlendirme dışı bırakılmış, 577 anket işleme alınmıştır. Söz konusu anket formundaki maddelerle toplanan ham veriler, SPSS 17 programı aracılığı ile bilgisayar ortamına aktarılmış ve istatistiksel işlemler yapılacak hale getirilmiştir.

Dindarlığın farklı görüntülerinin (özel dindarlık algısı, dine önem verme düzeyi, içsel dinî yönelim ve dinî dogmatizm) mizah (özel mizah algısı ve mizah anlayışı) ile ilişkisini belirlemek için Pearson Moment korelasyon analizi uygulanmıştır. Dindarlık değişkenlerinin özel mizah algısı ve mizah anlayışını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla da çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

C. Bulgular

Mizah anlayışı ve özel mizah algısının dindarlık değişkenleriyle olan ilişkisini belirlemek için yapılan Pearson Moment korelasyon analizinin sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Tabloya bakıldığında mizah anlayışı ile dine önem verme düzeyi [$r(577) = -.096$, $p < .05$], içsel dinî yönelim [$r(577) = -.086$, $p < .05$] ve dinî dogmatizm [$r(577) = -.190$, $p < .01$] arasında çok düşük düzeyde, negatif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş; özel dindarlık algısı [$r(577) = -.036$, $p > .05$] ile anlamlılık düzeyine ulaşan bir ilişkiye rastlanmamıştır. Diğer taraftan özel mizah algısı ile dine önem verme Tablo 1: Mizah Anlayışı ve Özel Mizah Algısı ile Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri Arasındaki İlişkiler İçin Yapılan Pearson Moment Korelasyon Analizi Sonuçları

	Dine Önem Verme Düzeyi	Özel Dindarlık Algısı	İçsel Dinî Yönelim	Dinî Dogmatizm
Mizah Anlayışı	-.096*	-.036	-.086*	-.190**
Özel Mizah Algısı	.050	.095*	.016	-.028
** $p < .01$; * $p < .05$				

düzeyi [$r(577) = .050, p > .05$], içsel dinî yönelim [$r(577) = .016, p > .05$] ve dinî dogmatizm [$r(577) = -.028, p > .05$] arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Öznel mizah algısı ile öznel dindarlık algısı [$r(577) = .095, p < .05$] arasında ise çok düşük düzeyde, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Dindarlık değişkenlerinin mizah anlayışını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 2: Mizah Anlayışı ve Dindarlık Değişkenlerine Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4
Mizah Anlayışı	80.07	13.84	-.096*	-.036	-.086*	-.190***
Yordayıcı Değişkenler						
1 Dine Önem Verme	7.48	2.39	-	.673***	.806***	.630***
2 Öznel Dindarlık Algısı	5.71	2.20	-	-	.651***	.512***
3 İçsel Dinî Yönelim	37.41	8.98	-	-	-	.681***
4 Dinî Dogmatizm	37.13	9.59	-	-	-	-

Tablo 3: Mizah Anlayışı ve Dindarlık Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	88.516	2.584	-	34.260	.000	-	-
1 Dine Önem Verme	-.308	.428	-.053	-.721	.471	-.096	-.030
2 Öznel Dindarlık Algısı	.486	.359	.077	1.353	.176	.036	.056
3 İçsel Dinî Yönelim	.115	.118	.075	.982	.327	-.086	.041
4 Dinî Dogmatizm	-.356	.082	-.247	-4.327	.000	-.190	-.178
R= .207, R ² = .043, F ₍₄₋₅₇₂₎ = 6.386, p= .000							

Dindarlığın farklı görüntülerine dair 4 değişken hep birlikte ele alındığında, onların mizah anlayışı puanlarıyla anlamlı bir ilişki içinde oldukları görülmektedir. Bu 4 yordayıcı değişken, mizah anlayışı puanlarındaki toplam varyansın yaklaşık % 4'ünü anlamlı bir şekilde

açıklamaktadır ($R = .207$, $R^2 = .043$, $p < .001$).

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin mizah anlayışı üzerindeki göreceli önem sırası dinî dogmatizm (4), öznel dindarlık algısı (2), içsel dinî yönelim (3) ve dine önem verme (1) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise yalnızca dinî dogmatizm (4) değişkeninin mizah anlayışı üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir. Öznel dindarlık algısı (2), içsel dinî yönelim (3) ve dine önem verme (1) değişkenlerinin mizah anlayışı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla mizah anlayışını 4 numaralı değişken daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan mizah anlayışı denklemi şu şekildedir: Mizah anlayışı = $(-.308 \times 1 \text{ nolu değişken}) + (.486 \times 2 \text{ nolu değişken}) + (.115 \times 3 \text{ nolu değişken}) + (-.356 \times 4 \text{ nolu değişken}) + 88.516$

Tablo 4: Öznel Mizah Algısı ve Dindarlık Değişkenlerine Dair Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişken	\bar{X}	S	1	2	3	4
Öznel Mizah Algısı	6.32	2.05	.050	.095*	.016	-.028
Yordayıcı Değişkenler						
1 Dine Önem Verme	7.49	2.39	-	.673***	.806***	.630***
2 Öznel Dindarlık Algısı	5.71	2.20	-	-	.651***	.512***
3 İçsel Dinî Yönelim	37.41	8.98	-	-	-	.681***
4 Dinî Dogmatizm	37.13	9.59	-	-	-	-
*** $p < .001$; ** $p < .01$; * $p < .05$						

Tablo 5: Öznel Mizah Algısı ve Dindarlık Değişkenler Arasındaki İlişkiye Dair Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	.470	.388	-	16.684	.000	-	-
1 Dine Önem Verme	.059	.064	.069	.925	.355	.050	.039
2 Öznel Dindarlık Algısı	.130	.054	.140	2.420	.016	.095	.101
3 İçsel Dinî Yönelim	-.014	.018	-.063	-.814	.416	.016	-.034
4 Dinî Dogmatizm	-.022	.012	-.101	-1.741	.082	-.028	-.073
$R = .136$, $R^2 = .019$, $F(4,572) = 2.698$, $p = .030$							

Standardize edilmiş regresyon katsayılarına (β) bakıldığında yordayıcı değişkenlerin öznel mizah algısı üzerindeki göreceli önem sırası öznel dindarlık algısı (2), dinî dogmatizm (4), dine önem verme (1) ve içsel dinî yönelim (3) şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin *t* testi sonuçları incelendiğinde ise yalnızca öznel dindarlık algısı (2) değişkeninin öznel mizah algısı üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir. Dinî dogmatizm (4), içsel dinî yönelim (3) ve dine önem verme (1) değişkenlerinin öznel mizah algısı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla öznel mizah algısını 2 numaralı değişken daha güçlü bir şekilde etkilemektedir. Analiz sonucunda ortaya çıkan öznel mizah algısı denklemi şu şekildedir: Öznel mizah algısı = $(0.59 \times 1 \text{ nolu değişken}) + (.130 \times 2 \text{ nolu değişken}) + (-.014 \times 3 \text{ nolu değişken}) + (-.022 \times 4 \text{ nolu değişken}) + 6.470$

D. Tartışma

Hipotez 1’de öğrencilerin mizah anlayışı ile a) içsel dinî yönelimleri arasında pozitif, b) dinî dogmatizm düzeyleri arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki olacağı”; hipotez 2’de öğrencilerin mizah anlayışı ile a) dine önem verme düzeyleri ve b) öznel dindarlık algıları arasında anlamlı bir ilişki olmayacağı öngörülmüştür.

Araştırma bulguları, üniversiteli öğrencilerin mizah anlayışı puanları ile dindarlık değişkenlerinden aldıkları puanlar arasında anlamlılık düzeyine ulaşan ilişkiler olduğunu göstermektedir (Tablo 1). Buna göre mizah anlayışı ile dinî dogmatizm arasında negatif yönde düşük düzeyde ($p < .01$); içsel dinî yönelim ve dine önem verme arasında ise negatif yönde zayıf ilişkiler mevcuttur ($p < .05$). Diğer bir ifadeyle, mizah anlayışı arttıkça dinî dogmatizm düzeyi azalmakta, içsel dinî yönelim ve dine önem verme düzeyi ise azalma eğilimi göstermektedir. Mizah anlayışı ile öznel dindarlık arasındaki ilişki ise anlamlılık seviyesine ulaşmamıştır ($p > .05$). Bu sonuçlara göre H_{1b} ve H_{2b} hipotezleri desteklenmiş, H_{1a} ve H_{2a} hipotezleri ise desteklenmemiştir. Öte yandan dindarlık değişkenlerinin mizah anlayışını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmış, dindarlığın farklı görüntülerine dair 4 değişken birlikte değerlendirildiğinde, onların mizah anlayışıyla anlamlı bir ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Ancak bu değişkenlerden yalnızca “dinî dogmatizm”in mizah anlayışı üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmüştür (Tablo 3). Bu sonuçlara göre dinî dogmatizm mizah anlayışı ile en yüksek korelasyona ($r = -.190$) sahip değişken olmakla birlikte çoklu doğrusal regresyon sonuçları, “dinî dogmatizm”in mizah anlayışı ile dindarlık değişkenleri arasındaki

negatif ilişkiye anlamlı katkıda bulunan tek değişken olduğunu göstermiştir.

Mizah anlayışı ile dinî dogmatizm arasındaki negatif ilişki, dinî dogmatizmin en karakteristik yönü olan dogmatik bilişsel tavır ile mizahın birbiriyle uyumsuz özelliklerini akla getirmektedir. Dogmatik düşünceye sahip bireyler, bağlamdan ve çevresel koşullardan bağımsız tek bir hakikatin olduğuna inanırlar. Değişmeyen tek bir hakikate sahip bir zihin için farklı fikirler ve eleştirel tavır anlamsızdır. Ayrıca, fikirler üzerinde değişim ya da oynama yapabilme özgürlüğü bulunmayan dogmatik zihin, esneklikten uzaktır (Gürses, 2002; Kayıklık ve Yapıcı, 2005; Yapıcı, 2002, 2004). Bunun karşısında mizah ise neredeyse tam tersi özelliklerle anılır. Söz gelimi mizah, içine doğduğu bağlam ile anlam bulur. Yani mizahın anlaşılması bağlama ve çevresel koşullara bağlıdır. Mizahın en önemli fonksiyonlarından biri farklı bakış açılarını ve eleştirileri eğlenceli bir şekilde ifade etme olduğu söylenebilir. Mizah üretme; uyumsuzlukları keşfetme, anlamlarla oynama, farklı bağlamlara gönderme yapma gibi zihinsel esneklik gerektiren eylemler bütünüdür. Ayrıca mizahî olanı algılayabilmek ya da mizahın bağlamını bir bütün olarak kavrayabilmek için anlamları ve gizli anlamları karşılaştırabilme, belirtilmemiş ilişkileri, örtük fikirleri algılayabilme ve bunların hepsini bir araya getirebilme gibi üst düzey zihinsel aktiviteler gereklidir (Paulos, 2003). Söz konusu karşıt özellikler, dogmatik ve tek yönlü düşünmeyi alışkanlık edinen bireylerin mizahı algılamakta zorluk çekeceği ve mizaha mesafeli yaklaşacağı varsayımını destekler niteliktedir. Dolayısıyla araştırma sonucunda ortaya çıkan mizah anlayışı ile dinî dogmatizm arasında negatif yöndeki ilişki beklentilere uygun bir sonuç olmuştur.

Mizah anlayışı ile içsel dinî yönelim arasında negatif yönde zayıf da olsa anlamlı ilişki çıkmış olması beklenen bir durum değildir. Zira mizah anlayışı ölçeğinin maddelerine bakıldığında, onların “mizahı üretme ve sosyal amaçlar adına kullanma”, “mizah yoluyla başa çıkma”, “mizaha olumlu tutum” ve “mizahı beğenme” gibi mizahın olumlu doğasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Teorik çerçeveden hatırlanacağı üzere alan yazında mizahın olumlu potansiyeli ile din arasında ortak hedef ve uyumdan bahsedilmişti. Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’de gülme ve mizahın olumlu potansiyeli hakkında herhangi bir kısıtlama ya da yasaklamanın olmaması, Hz. Peygamberin neşeli mizaç özellikleriyle tanıtılması (bkz. Doğan, 2004; Usta, 2009) ve mizahın olumlu potansiyelini bizzat kullandığını rivayet eden hadisler (bkz. Ahmed b. Hanbel, 1995; Ebû Dâvud, 2009) içsel dinî yönelim ile mizah anlayışı arasında pozitif yönde ilişki beklentisini beraberinde getirmiş, Hipotez 1’de bu beklenti ifade edilmişti. Ancak araştırma bulguları

mizah anlayışı ile içsel dinî yönelim arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir ($p<.05$). Bu sonuç, Thorson, Powell, Schuller ve Hampes'in (1997) mizah anlayışıyla içsel dinî yönelim arasında tespit ettiği pozitif yönde anlamlı ilişki ile uyumlu değildir. Beklentilerin dışında çıkan bir diğer sonuç, dine önem verme düzeyi ile mizah anlayışı arasındaki negatif yöndeki korelasyondur. Hipotez 1'de mizah anlayışının dinî dogmatizm ile negatif, içsel dinî yönelim ile pozitif yönde ilişkili olması bekleniyordu. Burada bahsi geçen negatif ve pozitif ilişkinin özellikle dine önem verme düzeyinde birbirini etkisizleştireceği fikrinden hareketle dine önem verme ile mizah anlayışı arasında anlamlı bir ilişki olmayacağı ileri sürülmüştür. Ancak sonuçlar bu hipotezi desteklememiş, dine önem verme ile mizah anlayışı arasında düşük düzeyde de olsa negatif yönde anlamlı ilişki olduğunu göstermiştir ($p<.05$). Ulaşılan bu bulgular, içsel dinî yönelim ölçeğine ve dine önem verme düzeyine yüksek puan veren öğrencilerin gülme ve mizah hakkında ikircikli bir tutuma ya da mizah ile ilgili olumsuz bir algıya sahip oldukları ihtimalini düşündürmektedir. Bu da özellikle dinî gelenekte gülme ve mizahla ilgili birtakım olumsuz söylem ve tutumla izah edilebilir. Söz gelimi, dinî gelenekte ciddiyetin övülmesi hatta idealize edilmesi, mizahın da ciddiyetin tam karşısında konumlandırılması, gülmenin hafifmeşreplik olarak algılanması, gülme ile ilgili bazı ayet ve hadislerden üretilen mizah hakkında olumsuz yorumlar, kontrolü ve terbiyesi zor olan gülmenin din, muhafazakârlık ve gelenek üzerinden terbiye edilmeye çalışılması gibi çok sayıda olası unsur, mizah hakkındaki genel algıyı olumsuz bir şekilde etkilemiş olabilir.

Dinî yaşamışın farklı görüntülerine yüksek puan veren katılımcıların mizah anlayışının nispeten düşük çıkmasını, Saroglou (2002a, 2002b) ve Capps'i (2006) takip ederek, din ve mizahın doğasındaki bazı uyumsuzluklarla açıklamak da mümkündür. Söz gelimi, mizah genellikle belirsizlik, uyumsuzluk ve tuhaflıklardan beslenirken, din müntesiplerine anlamlı, güvenli ve net bir hayat anlayışı sunma peşindedir. Dolayısıyla uyumsuzluk ve anlam bozumundan beslenen mizahın bu yönü, dinin anlam üretme konusundaki amacı ile uyumsuzdur. Mizah, oyun bağlamı ile bireyleri eğlendirmeye çalışırken, din bireyin ve toplumun yaşamında belirli bir düzen oluşturması açısından ciddiyete daha yakındır. Yaşamın düzeni ve davranışların ahlâkî seviyeyi koruması belli bir ciddiyetle mümkün olur. Dinlerde meşgul olmanın önemi sıklıkla vurgulanır. Ayrıca din, insanın gerçeklikle bağlantısını kaybetmemesi konusunda özellikle hassastır. Oysa mizah gerçeklerden ziyade kurguyla ilgilidir. Mizah sürekli yeni anlamlar üreterek dinamizm sağlamaya çalışırken, dinin daha ziyade muhafazakâr

tutumlarla ilişkili olduğu düşünülebilir. Gülme, özellikle kahkaha insanlara sıklıkla kontrollerini kaybetme deneyimi yaşatır. Çünkü bireyler çoğunlukla gülme ya da kahkaha tepkilerini kontrol altına alamazlar. Böyle bakıldığında gülmenin doğasında kontrolsüzlüğün söz konusu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte din, müntesiplerinin özdenetimlerini sağlama konusunda ziyadesiyle hassastır. Son olarak mizahın içeriklerine bakıldığında üstünlük duygusu, saldırganlık ve müstehcen içeriklerin yaygınlığı göze çarpar. Bahsi geçen içerikler hem sosyal ve ahlâkî anlamda hem de dinî açıdan sınırlama getirilen konulardır. Dolayısıyla bu tür mizahî unsurların dinin ahlâkî konulardaki idealleri, kuralları ve edep anlayışı ile uyuşmadığı söylenebilir. Mizah ve dinin doğasına dair bu tür uyumsuz yönler, mizahı deneyimleyen dindar bireyler için bilişsel çatışmalar doğurabilir. Bu da onların mizah konusunda çekimser davranmalarına ya da mizaha karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine neden olabilir.

Kısaca belirtmek gerekirse mizah anlayışı ile dinî dogmatizm arasında düşük düzeydeki ilişki, dine önem verme ve içsel dinî yönelim arasında azalmış, öznel dindarlık algısı ile anlamlılığını yitirmiştir. Buna göre dinî hayatın farklı görüntüleri ile mizah anlayışı arasında güçlü bir ilişki olmamakla birlikte zayıf ve negatif yöndeki korelasyonlar, dindarlık değişkenlerinden yüksek puan alan öğrencilerin mizaha çekimser yaklaştığını göstermektedir.

Hipotez 3'te öznel mizah algısı ile dindarlık değişkenlerinden a) dine önem verme, b) öznel dindarlık algısı, c) içsel dinî yönelim ve d) dinî dogmatizm arasında anlamlılık seviyesine ulaşan bir ilişki olmayacağı ileri sürülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre öznel mizah algısı ile dine önem verme düzeyi, öznel dindarlık algısı ve içsel dinî yönelim arasında pozitif; dinî dogmatizm arasında ise negatif yönde ilişkiler bulunmuştur (Tablo 1). Bu sonuçlardan yalnızca öznel mizah algısı ile öznel dindarlık algısı arasındaki ilişki, düşük düzeyde de olsa anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($p < .05$). Öznel mizah algısına verilen puanlar arttıkça öznel dindarlık algısı puanları da artmıştır. Yani kendisini dindar olarak kabul eden kişiler aynı zamanda mizah konusunda kendilerinin yetenekli olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre H_{3a}, H_{3c}, H_{3d} hipotezleri desteklenmiş; H_{3b} ise desteklenmemiştir. Diğer taraftan dindarlık değişkenlerinin öznel mizah algısını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmış, dindarlığın farklı görüntülerine dair dört değişken birlikte değerlendirildiğinde, onların öznel mizah algısıyla anlamlı

bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu değişkenlerden yalnızca *özel dindarlık algısının* özel mizah algısı üzerinde anlamlı yordayıcı olduğu görülmüştür (Tablo 5). Bu sonuçlara göre *özel dindarlık algısı* diğer dinî değişkenlere nispetle özel mizah algısı ile en yüksek korelasyona ($r=.095$) sahiptir. Bununla birlikte çoklu doğrusal regresyon sonuçları, “özel dindarlık algısı” değişkeninin diğer dindarlık değişkenleriyle birlikte özel mizah algısına pozitif yönde anlamlı düzeyde katkı sağladığı bulunmuştur.

Özel mizah algısı ile özel dindarlık algısının zayıf da olsa olumlu ilişki göstermesi, ilgi çekici ve şaşırtıcı bir sonuç olmuştur. Çünkü dindarlık değişkenleriyle mizah anlayışı arasında çoğunlukla negatif yönde seyreden anlamlı ilişkiler söz konusuyken, durum özel mizah algısına gelince tersine dönmüştür. Diğer bir ifadeyle dindar katılımcılar mizah yapabilmeyi, bu konuda yetenekli olmayı arzu edilir bir durum olarak kabul ederken, mizahın sorunlarla başa çıkma konusundaki işlevine katılmamış, dahası mizahın bazı özelliklerini beğenmediklerini ifade etmişlerdir. Aslında bu durum dindarlık ile mizah arasındaki ilişkilerin tek yönlü olmadığını destekler niteliktedir. Dindar bir kişi bir yandan mizahla ilgili birtakım olumsuz tutum sergilerken diğer taraftan kendisini mizah konusunda yetenekli görmek istemektedir. Bu ise kendisini dindar kabul eden kişilerin mizahı tamamen olumsuz bir durum olarak görmediği, ancak mizahı her yönüyle kabul edilebilir, idealize edilmesi gereken bir özellik olarak da algılamadığı şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Mizah anlayışı ile çeşitli dindarlık değişkenleri arasındaki ilişkileri konu edinen bu çalışmada sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Mizah anlayışı ile dindarlık değişkenleri arasındaki en yüksek korelasyon *dinî dogmatizm* hususunda ortaya çıkmıştır. İkinci olarak *dine önem verme* düzeyi ve üçüncü olarak *içsel dinî yönelim* değişkeniyle olan ilişki anlamlılık seviyesine ulaşmıştır. *Mizah anlayışı* ile *özel dindarlık algısı* arasındaki ilişki anlamlı değildir. Genel olarak bakıldığında mizah anlayışı ile dindarlık değişkenleri arasında negatif yönde ve zayıf ilişkiler söz konusudur. Bu, dindarlık değişkenlerine yüksek puan veren öğrencilerin mizah ile ilgili bir takım olumsuz algı ve tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Çoklu doğrusal regresyon sonuçlarına göre dindarlık değişkenlerinden sadece *dinî dogmatizm*, mizah anlayışını yordama hususunda düşük düzeyde bir etkiye sahiptir. Bu durum mizah anlayışı ile dindarlık arasındaki ilişkilerin dolaylı ve zayıf olduğunu, ayrıca dogmatik ve tek yönlü düşünmeyi alışkanlık edinen bireylerin mizaha mesafeli

yaklaştığını göstermiştir.

Öznel mizah algısı ile dindarlık değişkenleri arasındaki ilişkilere bakıldığında, öznel dindarlık algısı ile öznel mizah algısı arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çoklu doğrusal regresyon sonuçları, dindarlık değişkenlerinden sadece öznel dindarlık algısının öznel mizah algısını yordama hususunda düşük düzeyde bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Buna göre, kendisini dindar olarak kabul eden öğrenciler, her ne kadar gülme ve mizahla ilgili bazı çekinceleri olsa da aynı zamanda kendilerini mizah konusunda yetenekli görmektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse, dinî hayatın farklı görüntüleri ile mizah anlayışı arasındaki zayıf ama anlamlılık seviyesine ulaşan negatif yöndeki korelasyonlar ve öznel mizah algısı ile öznel dindarlık algısı arasında tespit edilen pozitif yönde zayıf ilişkiler, alan yazında yaygın olan “mizah ve dindarlık arasında ikircikli tutum olduğu” yönündeki görüşü destekler mahiyettedir.

KAYNAKÇA

- AHMED B. HANBEL. (1995). *Müşned*. (Ahmed Muhammed Şâkir-Hamza Ahmed ez-Zeyn, Çev.) (C. I-XX). Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- ALLPORT, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- ARISTOTELES. (2004). *Retorik*. (M. H. Doğan, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ASLAN, H. S., ALPARSLAN, Z. N., ASLAN, O., EVLİCE, Y. E. ve CENKSEVEN, F. (1999). Çok Boyutlu Mizah Duygusu Ölçeği: Faktör yapısı, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 7(1), 33-39.
- ASLAN, H. S., EVLİCE, Y. E., ALPARSLAN, Z. N., ASLAN, O. ve CENKSEVEN, F. (1996). Mizah duygusunun depresyon ve kişilikle ilişkisi. *Depresyon Dergisi*, 1(3), 99-102.
- BAHADIR, A. (2002). *İnsanın anlam arayışı ve din: Logoterpi bir araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- CAPPS, D. (2006). Religion and humor: Estranged bedfellows. *Pastoral Psychology*, 54(5), 413-438.
- COLLICUTT, J. ve GRAYB, A. (2012). A merry heart doeth good like a medicine: Humour, religion and wellbeing. *Mental Health, Religion &*

Culture, 15(8), 759-778.

DIONIGI, A. ve GREMIGNI, P. (2012). The psychology of humor. *Humor and health promotion* içinde (ss. 1-14). New York: Nova Science Publishers, Inc.

DOĞAN, Y. (2004). Hz. Peygamber ve mizah. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 191-203.

EBÛ DÂVUD, S. b. el-Eş'as. (2009). *Sünenü Ebî Dâvud*. (Şu'ayb elArnaût vd., Çev.) (C. I-VII). Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye.

EMRE, Y. ve YAPICI, A. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti vatandaşlarının değer yönelimleri. *Turkish Studies*, 10(2), 329-350.

EYNSSENCK, H. J. (1972). Foreword. J. H. Goldstein ve P. E. McGhee (Ed.), *The psychology of humor: Theoretical perspectives and empirical issues* içinde (ss. xiii-xvii). New York: Academic Press.

FEINBERG, L. (2004). Mizahın sırrı. *Millî Folklor*, 16(62), 105-113.

FREUD, S. (2003). *Espiriler ve bilinçdışı ile ilişkileri*. (E. Kapkın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.

GÜRSES, İ. (2002). Dogmatik zihnin bazı özellikleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(1), 183-192.

HEHL, F. J. ve RUCH, W. (1985). The location of sense of humor within comprehensive personality. *Personality and individual differences*, 6(6), 703-715.

HOBBS, T. (2007). *Leviathan veya bir din ve dünya devletinin içeriği, biçimi ve kudreti*. (S. Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

HOGUE, D. R. (1972). A validated intrinsic religious motivation scale. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 11(4), 369-376.

JAMES, W. (2017). *Dinsel deneyimin çeşitleri: İnsan doğası üzerine bir inceleme*. (İ. H. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

JENSEN, K. E. (2009). Humor. *Tr.scribd.com*. <https://tr.scribd.com/document/256458680/mod4> adresinden erişildi.

JOSÉ, H., PARREIRA, P., THORSON, J. A. ve ALLWARDT, D. (2007). A factor-analytic study of the multidimensional sense of humor scale with a portuguese sample. *North American Journal of Psychology*, 9(3), 595-610.

KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1973). *Gençlerin tutumları: Kültürler arası bir karşılaştırma*. Ankara: ODTÜ.

- KARACA, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- KARACA, F. (2001). Din psikolojisinde metot sorunu ve bir dindarlık ölçeğinin Türk toplumuna standardizasyonu. *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 187-201.
- KAYIKLIK, H. (2011). *Tasavvuf psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYIKLIK, H. ve YAPICI, A. (2005). Gençlerde dinsel hayatın ötekine yönelik tutumlara etkisi: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 5-38.
- KUIPER, N. A. ve MARTIN, R. A. (1998). Laughter and stress in daily life: Relation to positive and negative affect. *Motivation and Emotion*, 22(2), 133-153.
- MARTIN, R. A. (1998). Approaches to the sense of humor: A historical review. W. Ruch (Ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* içinde (ss. 15-62). New York: Mouton de Gruyter.
- MARTIN, R. A. (2000). Humor and laughter. A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of psychology, Vol. 4.* içinde (ss. 202-204). Washington: American Psychological Association. doi:10.1037/10519-086
- MARTIN, R. A. (2003). Sense of humor. S. J. Lopez ve C. R. Snyder (Ed.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures.* içinde (ss. 313-326). Washington: American Psychological Association. doi:10.1037/10612-020
- MORREALL, J. (1997). *Gülmeyi ciddiye almak*. (K. Aysevener ve Ş. Soyer, Çev.). İstanbul: İris Yayıncılık.
- MORREALL, J. (1999). *Comedy, tragedy, and religion*. Albany N.Y.: State University of New York Press.
- NEVO, O., AHARONSON, N. ve AVIGDOR, K. (1998). The development and evaluation of a systematic program for improving sense of humor. W. Ruch (Ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* içinde (ss. 385-404). New York: Mouton de Gruyter.
- PARGAMENT, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York, NY: Guilford Press.
- PAULOS, J. A. (2003). *Matematik ve mizah*. (T. Doğan, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- PLATON. (1998). *Yasalar*. (C. Şentuna ve S. Babür, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- RAPPOPORT, L. (2005). *Punchlines: The case for racial, ethnic, and gender*

humor. Westport: Praeger Publishers.

RASKIN, V. (1998). The sense of humor and the truth. W. Ruch (Ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* içinde (ss. 95–108). New York: Mouton de Gruyter.

ROKEACH, M. (1960). *The open and closed mind*. Oxford, England: Basic Books.

RUCH, W. ve HEHL, F. J. (1998). A two-mode model of humor appreciation: Its relation to aesthetic. W. Ruch (Ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* içinde (ss. 109–142). New York: Mouton de Gruyter.

RUCH, W. ve KOHLER, G. (1998). A temperament approach to humor. W. Ruch (Ed.), *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic* içinde (ss. 203–230). New York: Mouton de Gruyter.

SAROGLOU, V. (2002a). Religiousness, religious fundamentalism and quest as predictors of humor creation. *International Journal for the Psychology of Religion*, 12(3), 177-188.

SAROGLOU, V. (2002b). Religion and sense of humor: An a priori incompatibility? Theoretical considerations from a psychological perspective. *Humor*, 15(2), 191–214.

SAROGLOU, V. (2004). Being religious implies being different in humour: evidence from self- and peer-ratings. *Mental Health, Religion & Culture*, 7(3), 255–267.

SAROGLOU, V. (2014). Religion. *Encyclopedia of humor studies* içinde (ss. 636-641). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

SAROGLOU, V. ve JASPARD, J.-M. (2001). Does religion affect humour creation? An experimental study. *Mental Health, Religion & Culture*, 4(1), 33-46.

SCHWARTZ, S. H. ve HUISMANS, S. (1995). Value priorities and religiosity in four western religions. *Social Psychology Quarterly*, (58), 88–107.

SEMRUD-CLIKEMAN, M. ve GLASS, K. (2010). The relation of humor and child development: Social, adaptive, and emotional aspects. *Journal of Child Neurology*, 25(10), 1248-1260.

SHEPARD, B. (2014). Play and humor. (S. Attardo, Ed.) *Encyclopedia of humor studies 2*. Los Angeles, London: SAGE Publications, Inc.

SULS, J. M. (1983). Cognitive processes in humor appreciation. P. E. McGhee ve J. H. Goldstein (Ed.), *Handbook of Humor Research* içinde (C. 1-1, ss.

39-57). New York: Springer.

THORSON, J. A. ve POWELL, F. C. (1991). Measurement of sense of humor. *Psychological Reports*, 69(2), 691-702.

THORSON, J. A. ve POWELL, F. C. (1993). Development and validation of a multidimensional sense of humor scale. *Journal of Clinical Psychology*, 49(1), 13-23.

THORSON, J. A., POWELL, F. C., SARMANY-SCHULLER, I. ve HAMPES, W. P. (1997). Psychological health and sense of humor. *Journal of Clinical Psychology*, 53(6), 605-619.

USTA, Ç. (2009). *Mizah dilinin gizemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

YAPICI, A. (2002). Dinî yaşayışın farklı görüntüleri ve dogmatik dindarlık. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 75-117.

YAPICI, A. (2004). *Din kimlik ve ön yargı*. Adana: Karahan Kitabevi.

YAPICI, A. ve ZENGİN, Z. S. (2003). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-206.

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SENSE OF HUMOR AND DIFFERENT APPEARANCES OF RELIGIOSITY*

 Asım YAPICI^a

 Yusuf EMRE^b

Extended Abstract

There is a negative relationship between humor and religious understanding. Although this thought includes generalizations based on prejudice, it is not completely lacking support. In the literature, it can be said that there are some incompatibilities between the structural and functional features of humor and religion. For example, while humor emphasizes uncertainty by nature and the play on the meaning of words, religion tries to provide a clear perspective to the individual. While humor is fed by mismatch and tries to entertain individuals through the context of play, religion is closer to seriousness in terms of creating a certain order in the life of the individual and society. While humor is constantly trying to achieve dynamism by producing new meanings, it can be thought that religion is more related to conservative attitude. There is a loss of control in laughter and humor, but in contrast religion emphasizes self-regulation (Saroglou, 2002b). These and similar features differentiate between religious understanding and humor, but the relations between the two are not limited to the diverging aspects. In particular, it can be said that there is a harmony between the positive potential of humor and understanding of religion in terms of common goal. The potential of humor to develop social relations is one of the first examples that can be given in this regard. Because humor has many functions such as increasing group harmony and eliminating potential tensions that may arise (Semrud-Clikeman and Glass, 2010, p. 197). In

* This work has been derived from the author's dissertation entitled "Sense of humor and religiosity in university students: A case study in Çukurova University."

^a Prof., Social Sciences University of Ankara, asim.yapici@asbu.edu.tr

^b Asst. Prof., Şırnak University, mr_ysf@hotmail.com

addition, humor's support to the individual in coping is another common aspect he shares with religion. Humor can reduce perceived threat and provide relief through cognitive and emotional shift or restructuring the situation (Dionigi and Gremigni, 2012). Both humor and understanding of religion can emerge from the routine framework and shed new light on the problems of life. Thus, the individual can tackle the problems more effectively. As a result, it can be said that there are some discrepancies between the understanding of religion and humor, and they have common goals and objectives. Although the differences between the two phenomena are more conspicuous and shape the general perception, the relations between religious understanding and humor are too multidimensional and complex to make unilateral generalizations. In such a background the relevance of religiosity to humor becomes even more interesting. In this context, the aim of the study is to determine whether there is any relationship between the sense of humor of university students and the different appearances of religious life, and if so, what direction. For this purpose, the following questions were sought, and hypotheses were tested:

Q1: Do the different dimensions of religiosity predict the sense of humor and subjective humor perception?

H1: There is a negatively significant relationship between the students' sense of humor and their intrinsic religious motivation.

H2: There is no significant relationship between sense of humor and perception self-religiosity, importance of religion in personal life.

H3: There is no relationship between subjective humor perception and perception self-religiosity, importance of religion in personal life, intrinsic religious motivation and religious dogmatism.

The sample of the study consists of 577 students studying at Çukurova University. Of these, 325 (56.3%) were female and 252 (43.7%) were male. The age range of the sample is 18-38 years. The mean age was 21.40 and the standard deviation was 2.26. The faculties where the participants are educated are in the form of Faculty of Education, Faculty of Theology, Faculty of Law, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Faculty of Architecture and Engineering, Faculty of Arts and Sciences, Faculty of Health Sciences, Faculty of Communication, School of Physical Education and Sports, Higher Vocational School, Faculty of Agriculture and Faculty of Fine Arts.

The study conducted in the screening model was selected by simple random method. Questionnaires about socio-demographic variables, The Multidimensional Sense of Humor Scale (Thorson and Powell, 1993),

Intrinsic Religious Motivation Scale (Hoge, 1972) and Religious Dogmatism Scale (Yapıcı, 2002) were used to collect the data of the study. In addition, the participants were asked to evaluate themselves about the importance of religion in their personal life, their self-humor and self-religiosity. through 10-point Likert-type questions. Independent groups t-test, Pearson Moment correlation and multiple linear regression techniques were used to analyze the data.

It is possible to express the results in this study which deals with the relationship between sense of humor and various religiosity variables:

The highest correlation between the sense of humor and religiosity has emerged in terms of religious dogmatism. Secondly, the importance of religion in personal life and thirdly, the relationship with the intrinsic religious motivation variable reached the level of significance. The relationship between sense of humor and perception self-religiosity is not significant. In general, there is a negative and weak relationship between sense of humor and religiosity variables. This shows that students who give high scores to religiosity variables have some negative perceptions and attitudes about humor. According to multiple linear regression results, only religious dogmatism, one of the religiosity variables, has a low effect on predicting sense of humor. This shows that the relations between sense of humor and religiosity are indirect and weak, and individuals who are habitual of dogmatic and one-way thinking approach to humor from a distance. When the relationships between subjective humor perception and religiosity variables were examined, it was found that there was a weak positive relationship between perception self-religiosity and subjective humor perception. In addition, multiple linear regression results showed that only perception self-religiosity among religiosity variables had a low effect on predicting subjective humor perception. According to this, students who regard themselves as religious, even though they have some reservations about laughing and humor, also consider themselves capable of humor. To put it briefly, the negative correlations between the different appearances of religious life and the sense of humor, but reaching a significant level of significance, and the positively weak relations between the perception of subjective humor and the perception of subjective religiosity suggest that there is ambivalent attitude between humor and piety in the literature.

Keywords: Psychology of Religion, Humor, Sense of Humor, Religious Dogmatism, Intrinsic Religious Motivation.

Copyright of Bilimname is the property of IBAV (Research Foundation of Theological Science) and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.